

משענת קנה רצוף: התפוררות צבא לבנון והניסיונות לשקמו

סא"ל דני א.*

מייעוטי אמצעים, וזאת בעקבות ההטבות ורמת החיים הגבוהה יותר שהצבא יכול להבטיח להם.

סמכויות הרמטכ"ל

מפקדת הצבא הלבנוני הורכבה מהמפקד הכללי של הצבא, רמטכ"ל, שני סגני רמטכ"ל וחמישה ראשי אגפים. במינויים אלה הונהגה שיטת החלוקה העדתית הבאה: מפקד מארוני, רמטכ"ל דרוזי, עוזר רמטכ"ל אחד נוצרי-אורתודוכסי ואילו השני — מוסלמי-סוני. הפיקוד על אגפי הרמטכ"ל התחלק בין שני מארונים, סוני, שיעי ודרוזי.

סמוך למלחמת האזרחים פורסם, כי שונו מינויי מפקדי האגפים והיחידות לטובת המוסלמים. במהלך 1975 העלו המוסלמים ואנשי השמאל דרישות לשנות את חוק הצבא. בין היתר תבעו להגביל את סמכויות המפקד המארוני ולהקים מועצת מפקדה, שתכלול שני חברי מפקדה נוספים שימונו על ידי הקבינט. בדרך זו ביקשו ש"החלטה הצבאית" תתקבל ברוב דמוקרטי. רעיון פוליטי זה נדחה על-ידי הנוצרים ועל-ידי מפקד הצבא בטענה, ששינוי זה עלול להביא לאבדן האחריות של הסמכות הצבאית, לשבירת התנופה ומהירות הביצוע נוכח ריבוי הדעות, לשלילת סמכויות המפקד לגמול לפקודיו, ולהפחתת נאמנות הקצינים למפקד. כן טענו אלה, ששינוי זה יפגע במבנה ההיסטורי המקובל של צבא, מבנה אשר אינו מאפשר לארגון "מפקדה על בסיס דמוקרטי".

מתן פקודות למפקד הצבא

בתוקף היות לבנון בעלת משטר דמוקרטי, כפוף הצבא ישירות לרשות המבצעת המדינית, המורכבת מנשיא הרפובליקה, ראש-הממשלה, שר-ההגנה ושר-הפנים. לנשיא הרפובליקה יש סמכויות להזמין את מפקד הצבא ולתת לו פקודות, ובהתאם לחוק שחודש ב־1958 הפך הנשיא למפקד העליון של הצבא. לראש-

הגיע לכלל 60%, והוא הונהג על-ידי קצונה שהייתה בעיקרה מארונית. את הטעם להתגייסות קצינים נוצריים רבים יותר ניתן לתלות בנסיבות חברתיות, כלכליות ופוליטיות. בין אלה ניתן למנות:¹

א. הצבא דרש מהמתנדבים "תעודת בגרות" כתנאי השכלתי לכניסה לבית-ספר צבאי. מאחר שרמת ההשכלה בקרב הנוצרים גבוהה יותר מאשר בקרב המוסלמים, נמנו רוב המתנדבים עם בני העדה הראשונה.

ב. בתקופה הראשונה של עצמאות לבנון ראו המוסלמים בצבא הלבנוני ממשכו של הצבא הצרפתי, ולכן נמנעו מלהתגייס לשורותיו.

ג. רוב הקצינים הם מתושבי ההר. אוכלוסייה זו (המונה בעיקר נוצרים) נוטה בדרך כלל לשרת את הדגל ולתפוס עמדות נכבדות המקנות כבוד ושליטה. לעומתם תושבי החוף (מוסלמים ברובם) עוסקים יותר במסחר, בכלכלה ובמקצור עות חופשיים.

בין השנים 1943 — 1958 נבחרו הקצינים על-פי השכלתם וכישוריהם מבלי להתחשב בעדתם. בינואר 1959 (בעת כהונתו של ראש-הממשלה הראשון כראש ממשלה) הוחל להנהיג את עיקרון האיזון העדתי בין החניכים הנכנסים לבתי-הספר הצבאיים. המפתח ליחס העדתי בצבא לבנון נקבע כדלקמן: הנוצרים היו זכאים ל-28% מהקצינים (בפועל מנו כ-36%), המוסלמים ל-21% (בפועל מנו 18%) והדרוזים ל-7% (וכך מנו אף בפועל). בקרב החיילים היה היחס שונה: הנוצרים היו זכאים ל-52% (בפועל מנו 51.7%) והמורסלמים ל-48% (בפועל מנו 49%). גם מצב זה ניתן להסביר על הרקע הכלכלי חברתי. הנוצרים נמנעו מלהתגייס לצבא כחיילים פשוטים, כיוון שהמשרות שהציע להם הצבא לא אפשרו להם לקיים רמת חיים נאותה, לכן העדיפו לפנות למקצועות חופשיים ולהגר מעבר לים. לעומת זאת הצטרפו לצבא מוסלמים

בימים אלה, כאשר הפתרונות המדיניים והצבאיים הקשורים בעתידה של לבנון שלאחר מבצע "שלום הגליל" עדיין לוטים בערפל, שבה ועולה שאלת הפעלתו של הצבא הלבנוני כגוף העשוי ליטול חלק, ואולי אף לשאת בתפקיד עיקרי, בהסדרים הצפויים.

על ארגונו של הצבא הלבנוני ועל בעיות בהפעלתו, על מעורבותו במלחמת האזרחים (1975 — 1976) ולפניה, על הניסיון להפעילו במשימות של ביטחון פנים ושמירת ריבונות המדינה, ועל הצעדים לשיקומו לאחר התפרקותו — במאמר שלפנינו.

למן יסודו הושתת הצבא הלבנוני על מתנדבים לצבא קבע, ועל-פי הגדרתו נועד "להגן על גבולות לבנון" בעיותיו בתחום הארגון וההפעלה התמקדו בשלושה נושאים:

איזון בין נוצרים למוסלמים בשורות הצבא.

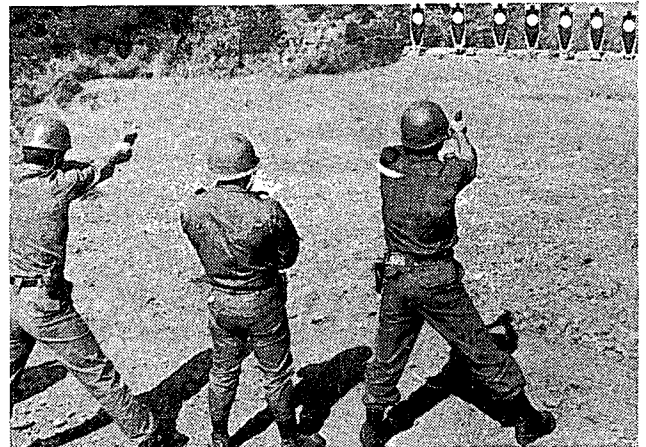
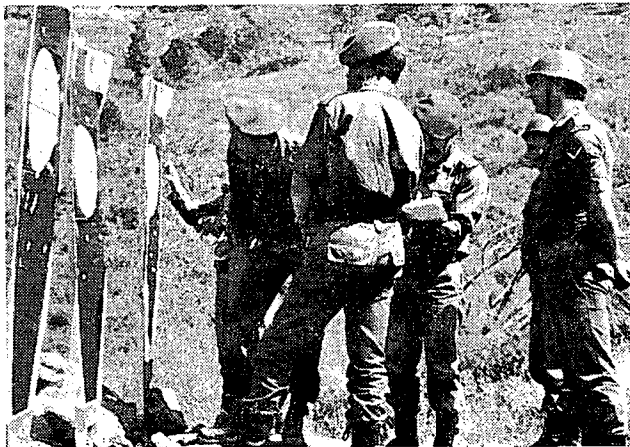
סמכויות הרמטכ"ל בכלל הקשור להפעלת הצבא.

זהות הדרג המדינית הבכיר המוסמך לתת פקודות לצבא.

בעיות האיזון העדתי

הדומיננטיות השלטונית של המרכיב הנוצרי בלבנון נקבעה באמנה הלאומית הלבנונית על-פי מפקד התושבים משנת 1932, אשר היווה בסיס סטטיסטי עיקרי לאיזון העדתי בתוך הצבא. אולם איזון זה איבד למעשה את יסודותיו, שכן הרוב הנוצרי בן 54% של אותו מפקד הפך בינתיים למיעוט שאינו עולה על 45%, וזאת עקב הריבוי הטבעי הגדול בקרב המוסלמים (3% בשנה לעומת 2.5% בקרב הנוצרים) ושיעור ההגירה הגבוה של הנוצרים. שיעור הנוצרים בקרב הצבא הלבנוני

* קצין מודיעין, בוגר החוג ההיסטוריה של המזה"ת באוניברסיטת תל-אביב.

למעלה: חייליו של בשיר ג'ומייל באימונים בצפון לבנון. למטה: חיילי צבא לבנון מתאמנים

המטרה הראשית של האופוזיציה — שהביאה לפרוץ שביתה כללית — הייתה להביא לפיטורי הנשיא בשארה אל-חורי. ב-17 בספטמבר התבקש מפקד הצבא פואד שיהב לערב את הצבא בדיכוי השביתה. שיהב הבהיר, שהצבא אינו מוכן לחרוג ממסגרת החוק, ושימנע שפיכת דם לבנוני. שיהב, שמונה בהמשך לראש-ממשלה, מיהר לחזור לתפקידו הצבאי, וזאת כדי להשאיר את הצבא מחוץ לפוליטיקה.

גם במלחמת האזרחים שהתחוללה בשנת 1958 סירב הצבא הלבנוני להתערב בהתמודדות בין האופוזיציה לנשיא כאמיל שמעון. הצבא היה הגורם הציבורי היחיד במדינה שלא ירה ושלל ירו עליו. אחד השיקולים המרכזיים שהנחו את שיהב היה הרצון לשמור על עצם קיומו

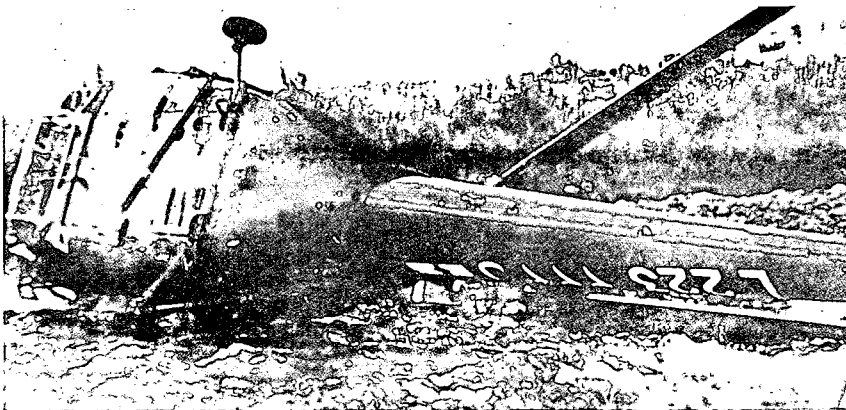
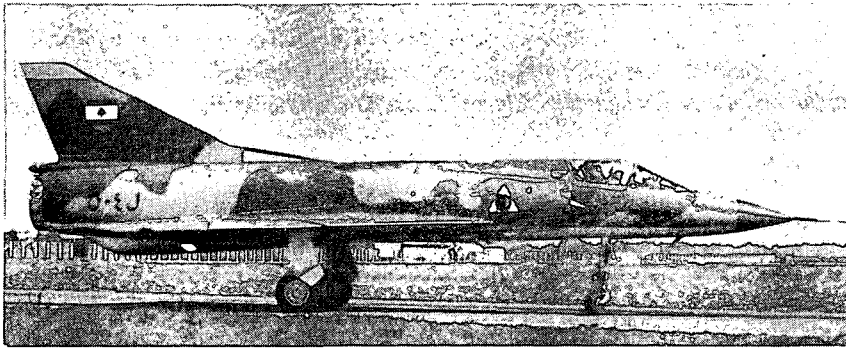
בדצמבר 1975 הצעת "חוק שירות הרגל", שלפיו יגויסו לצבא במסגרת גיוס חובה כל הגברים שהגיעו לגיל 18. גיוס זה (לתקופה של שנה וחצי) נועד להגדיל את הצבא ולהעמידו על סדר כוח של כשמונה חטיבות, אשר תכלולנה כ-40 אלף לוח-מים. אולם חוק זה נגנז, ולמעשה לא נעשה כל צעד לישמו עד להתפוררות הצבא.

מעורבות הצבא הלבנוני בזירה הפנימית עד מלחמת האזרחים

אף-על-פי שצבא לבנון לא נועד אלא להגן על גבולות המדינה, ניסו גורמים שונים במהלך ההיסטוריה הלבנונית להפעילו בזירה הפנימית. בספטמבר 1952, על רקע משבר כלכלי קשה שפקד את לבנון, גברה התסיסה הפוליטית.

הממשלה יש סמכויות להורות למפקד הצבא, אולם לא ישירות אלא באמצעות שר-ההגנה, אשר לו האחריות המיניסטרי-ריאלית על הצבא. באמצעות שר-ההגנה מועברות ההוראות לצבא ומועברות השקפות הצבא לממשלה. הוראה פולי-טית של מפקד הצבא אשר לא עברה דרך שר-ההגנה — אינה בתוקף.

ריב הסמכויות בנושא הפעלת הצבא — אשר ניטש במהלך מלחמת האזרחים בעיקר בין ראש-הממשלה המוסלמי ראשיד כראמי (שנשא גם את תיק ההגנה) לבין הנשיא פרנגייה ושר-הפנים כאמיל שמעון המארונים — היווה, כפי שנראה בהמשך, אחד ממוקדי המאבק, שבמהלכו ואולי גם בגללו התפורר הצבא. במהלך מלחמת האזרחים וכאילו בהתעלם ממנה, אישר הפרלמנט הלבנוני ב-2

למעלה: מטוס מיראז' של חיל האוויר הלבנוני
למטה: מסוק של צבא לבנון שהופל על-ידי המחבלים ב-1969

הפעלתו של צבא לבנון במהלך מלחמת האזרחים

ב-23 בפברואר 1975 פתחו דייגים מטריי פולי, מצור ומצידון (שנתמכו בידי קבוצות שמאל מוסלמיות) בפעולה משותפת מלווה בהפגנות ובשביתות מחאה נגד זיכיון שניתן לחברת "פרוטאין" לפיתוח ענף הדיג בלבנון. ב-26 בפברואר התערב הצבא בהפגנה מזוינת שנערכה בצידון. לאחר חילופי אש נמנו 11 חללים בשורות המפגינים וחמישה – בקרב החיילים. ב-7 במרס, בעת הלווייתו של ציר הפר-למנט לשעבר מערוץ סעד, שנפגע בעת התקריות, הגיעה התסיסה לשיאה. בירת שותקה מכל פעילות, ובצידון השליטו ארגוני המחבלים סדר בכוח הנשק. בסכסוך זה, שהשמאל הצליח להופכו לעימות פוליטי, התערבו גם המחבלים.

צבא לבנון לא הפעיל בהתנגשות זו את כל כוחו, ולא דיכא את המתמרדים. יש הרואים באירוע זה את ראשיתה של מלחמת האזרחים, כאשר הארגונים הנוצריים, בתוכם "הפלנגות", החליטו ליטול לידם את הגנת לבנון. גם למעורר-בות של הצבא הלבנוני באירוע זה קמו מתנגדים מקרב המוסלמים. השר מאלכ סלאם (אחיו של מי שהיה ראש הממשלה צאיב סלאם) התפטר מכהונתו, כשהוא

ויות בין הצבא למחבלים. צאיב סלאם, ראש-הממשלה המוסלמי, קרא בעקבות זאת להתפטרותו המידית של מפקד הצבא איסקנדר ע'אנם, ותבע כי תיפתח חקירה בעניין התנהגותו הפסיבית של הצבא. משלא נענה התפטר סלאם מראש-שות הממשלה.

בפרק זמן זה חטפו מחבלים שלושה חיילים לבנוניים והחזיקו בהם כבני ערובה לצורך שחרור כמה מחברייהם, אשר נעצרו בניסיון לצאת את הארץ לצורך ביצוע פיגועים בחו"ל ובתכנית לתקוף את השגרירות האמריקנית. ב-2 במאי 1973, במהלך מצור על מחנות הפליטים בדרום ביירות, נשמעו היריות הראשונות בין הצדדים. בעקבות מטח טילים ממחנה הפליטים בורג' אל-ברג'ינה לעבר שדה התעופה ביירות וסגירתו לתנועה אווירית הפציץ חיל-האוויר הלבנוני את המחנה. מביירות התפשט המאבק לכל רחבי לבנון. המחבלים תיגברו את כוחם בעזרת חוליות נוספות שחדרו מסוריה, ופגעו בכוחות הצבא ובמתקניו. רק ב-18 במאי נסתיים סיבוב קרבות זה. בעקבות התנגש ויות אלו חיזקו המחבלים את עמדותיהם והידקו את קשריהם עם מפלגות השמאל הדריקאליות.

ראה מאמרו של צ. לניר בחוברת זו.

של הצבא, שנשאר הכוח המאורגן הכללי היחיד במדינה, ומפקדו היה יכול להתקבל על דעת כל היריבים. כשהודיע שמעון כי לא יחדש את מועמדותו, נבחר שיהב לנשיא.

בעקבות מלחמת ששת הימים, ועם התבססותו של הממסד החבלי הפלסטיני על אדמת לבנון, שב והוחרף המצב הפנימי בלבנון. מסוף 1968 הביא המאבק עם המחבלים להיערכות פוליטית פנימית חדשה, להתפלגות הציבור הלבנוני ולהתערבות צה"ל. בכל המשברים האלה היה מעורב גם הצבא הלבנוני.

פשיטת צה"ל בשדה התעופה בביירות בדצמבר 1968 פגעה באמינותו של צבא לבנון. ראשי הצבא הואשמו על-ידי השמאל ועל-ידי המחבלים בהזנחת תפקידם העיקרי – "הגנה על הגבול" מפני ישראל. מנהיגי הנוצרים טענו לעומתם, שההגנה הטובה ביותר של לבנון כנגד ישראל – היא סילוק הארגון נים הפלסטיניים ואי מתן תואנה לפעילות ישראלית.

הרחבת פעילות המחבלים בלבנון וממנה גרמה למספר גדול והולך של התנגשויות בין כוחות צבא לבנוניים לקבוצות מחבלים. בכל אותה עת ניסו הממשלה והצבא למצוא דרך ביניים של דו-קיום בשלום עם המחבלים, במגמה למנוע מצד אחד את סיבוכה של לבנון בעימות ישיר עם ישראל, ולסכל מצד שני את העמקת היאחזותם של המחבלים וממסדם בתוך לבנון כ"מדינה בתוך מדינה". הרצון למנוע את החרפת המאבקים הפנימיים גרם לממשלת לבנון ולצבאה שלא לנקוט פעולה תקיפה ומכרעת ולהעדיף משא ומתן דוגמת "הסכם קהיר" מנובמבר 1969².

בעקבות מאורעות ספטמבר 1970 בירדן ציפו בחוגים מסוימים, שגם לבנון תנהג במחבלים בדרך דומה; אך כאן להבדיל לא יכול היה הממשל להפעיל את שניו. כשהחליט חוסין לחסל את ארגוני החבלה, התייצב הצבא לצדו. לא כן בלבנון. צבא לבנון מורכב כאמור מבני עדות שונות, וחלקם של החיילים המוסלמים שבו גדל והולך – קשה להניח שפקודה שניתנה לחיילי הצבא הירדני הייתה מתקבלת כגוף אחד אף בצבא הלבנוני.

פשיטת צה"ל על ביירות ב-10 באפריל 1973, הפגיעה במנהיגי המחבלים והצלחת הכוח הישראלי להתפנות בסטרי"לים פגעה שוב ביוקרת צבא לבנון, אשר נכשל פעם נוספת באבטחת שטחה של לבנון, וגררה אחריה שורה של התנגש-

מיקדו את פעילותם בעיקר בהכנה כנגד התערבות אפשרית של צבא לבנון. בסוף אוקטובר, עם התחדשות נוספת בקרבות, החליט שר הפנים כאמיל שמעון להציב את הצבא בעמדות מפתח בביירות. על רקע ריב סמכויות בכל הקשור להפעלת הצבא נטל לעצמו ראש-הממשלה כראמי, באופן זמני, כמה מסמכויות שר-הפנים. ב-6 בנובמבר איים ראש-הממשלה להתפטר, מאחר שהצבא לא ביצע את הוראתו להתערב ולמנוע הגעת משלוח נשק לנוצרים דרך נמל ג'ונייה. ב-25 בנובמבר הגיעו כראמי ושמי עון לכלל הסכמה שכוחו המוגבל של הצבא אינו מאפשר לו לפקח על המצב, אך כבר ב-9 בדצמבר יזם שמעון הפעלה מחודשת של הצבא כחיץ בין הצדדים הלוחמים בביירות. ב-15 בדצמבר נכנסה לתקפה הפסקת האש ה-16, וזו נעשתה אפקטיבית יחסית, משצורפו לכוחות הביטחון יחידות צבא, אשר החלו מעבייירות לידיהן עמדות בביירות. שלב הלחימה שבין אפריל ועד סוף שנת 1975 לא הוכרע אפוא לטובת כל צד, והיווה למעשה תקופת הכנה לכוחות המחבלים לקראת פעולתם בעתיד.

מסוף דצמבר 1975 ועד אמצע ינואר 1976 ניהלו הנוצרים מתקפה כוללת, שנועדה לחסום את הצירים לביירות, לכתר את כוחות המחבלים בעיר ולכבוש את מחנות הפליטים. בתגובה השיבו ארגוני המחבלים בהתקפת נגד וניסו לכתר את כוחות הנוצרים באזורים של דאמור, טריפולי וחלה במגמה לכבשם. ב-8 בינואר דרש שר-הפנים שמעון להפעיל את הצבא. ראש-הממשלה כראמי התנגד, בטענה ששימוש בכוח הצבא לא יפתור את הבעיה. כן טען, שלשם הפעלת הצבא דרושה הסכמת הכלל, ולכך הרי מתנגדים המוסלמים. ב-16 בינואר, לאחר נפילת דאמור לידי המוסלמים, הפציצו לראשונה שני מטורי סים ריכוזים מוסלמיים באזור דאמור. פעולה זו התבצעה בהוראת הנשיא פרנז'יה. שעות אחדות לפני הפעלת מטוסי חיל-האוויר דיווח מפקד הצבא הגנרל חנא סעיד לראש-הממשלה כראמי על הפעולה הצפויה. בדומה להוראתו מ-1969 הורה כראמי, שהחזיק כאמור גם בתיק ההגנה, לבטל מיד את הפקודה, אך מפקד הצבא התעלם מדרישתו. כראמי התנגד בחריפות להפעלת הצבא, כיוון שסבר שצעד זה עלול להביא להדרדרות חמורה (דבר שהוכח בהמשך). כראמי ומנהיגים מוסלמיים נוספים טענו, כי הופעת הצבא ובעיקר חיל-האוויר, שמר-

הלוייתו של מערוף סעד (מרס 1975) הפכה להפגנה עקובה מדם והציתה את מלחמת האזרחים

ונוצרים על מאחזיהם העיקריים בלבנון. ב-10 - 15 בספטמבר 1975, עם התחדשות הקרבות בטרפולי ובזחלה, החליטה הממשלה לערב את הצבא. מפקד הצבא, אסקנדר ע'אנם, הוחלף בחנא סעיד, מתוך תקווה שהאחרון עשוי להיות פופולארי יותר בקרב השמאל. כמו-כן אושרה ריאור רגניציה בפיקוד על הצבא, ובמסגרתה הורחבו סמכויות שר-ההגנה על חשבון מפקד הצבא. מפלגות השמאל מיהרו להכריז, שהחלפת מפקד הצבא אינה משנה מאומה. במהלך חודש ספטמבר התפשטו הקרבות על אף התערבות הצבא. הלחימה התבטאה בעיקר בחילופי אש סטטיים, שכוונו ללא אבחנה גם לעבר ריכוזי אוכלוסייה אזרחית משני הצדדים. חילופי האש התפשטו לסירוגין למספר מוקדים (זחלה, זערתה ואזור טריפולי), אך בעיקרו של דבר התנהלו הקרבות בין שכונות נוצריות לבין שכונות מוסלמיות וריכוזים פלסטיניים בביירות. הפסקות האש הרבות שהוכרוזו מדי פעם על-ידי הממשלה הלבנונית הופרו שוב ושוב. מול הנוצרים עמדו עתה "ארגוני הסירוב" וארגוני השמאל הלבנוני, שהופעלו על-ידי מפקדת הסירוב בהנהגת ג'בריל. באותה עת הוקמה גם מפקדה משותפת ומפקדות גזרתיות משותפות לארגונים אלה ולשמאל. ארגוני המחבלים המתונים

טוען כי מפקד הצבא לא ציית להוראות ראש-הממשלה, הנחית צבא בעידון, וגרם בכך למאורעות. ב-13 באפריל 1975, בעקבות תקרית אש מקומית אשר התנהלה בעין רומאנה שבביירות בין אנשי "הפלנגות" לבין קבוצת מחבלים מ"חזית הסירוב" של ג'בריל, פרצו התנגשויות חמורות שבמהלכן נהרגו כ-30 איש. אל "הפלנגות" הצטרפו נוצרים מקרב "הלאומים החופשיים" (בהנהגת כאמיל שמעון), ואל המחבלים הצטרפו בהדרגה לוחמים מארגוני השמאל הלבנוני. בישיבת הממשלה הלבנונית ב-14 באפריל איימו שרים להתפטר, אם לא יוכרו מצב חירום ומפקד הצבא לא ייקרא להתפטר. במאי 1975, לאחר התחדשות הקרבות בביירות, הודיע במפתיע הנשיא פרנז'יה על הקמת ממשלה צבאית בראשות בריג' דיר (מיל') נור א-דין אל ריפעי. עם שמונה שרי הממשלה נמנה רק אורח אחד. עם הקמתה הכריז סגן ראש-הממשלה: "אנו רוצים רק להשליט סדר. מקומנו בצבא, ולשם נחזור עד מהרה". אך סדר לא הושלט, וב-23 ביוני התחדשו הקרבות. ממאי 1974 ועד ספטמבר 1975 העבירו המחבלים בהדרגה יחידות מסוריה ללבנון. תגבור זה נעשה עקב חששות המחבלים מפני התקפה אפשרית של צבא לבנון

"איחוד מאמצים" עמו, בתנאי שתיערך רפורמה בצבא ותבוטל העדתיות בכל המוסדות), פנה אל-אחדב לעלות על ארמון הנשיאות. בשלב מכריע זה עצרו אותו כוחות מקרב ה"צאעיקה" ו"צבא שחרור פלסטין" (הנאמנים לסורים) ומנעו את התקדמותו.

אל-אחדב הצהיר, כי אין הוא מאמין בממשל צבאי אלא כאמצעי להצלת המשטר המתדרדר. הוא החליט לשמור על תפקידו כמפקד אזור ביירות, והודיע כי יחזיר את השלטון לבעליו עם היבחר נשיא חדש. אל-אחדב שאף להעביר לידיו את השלטון, אולם נוכח היעדר שלטון שניתן לנטלו, ובהיות אל-אחדב חסר כוח ממשי — דעכה הפיכתו בקול ענות חלושה. בספטמבר 1976, עם בחירתו של סרקיס לנשיא, פרש אל-אחדב לגמלאות.

במהלך חודש מרס 1976 התפורר הצבא הלבנוני כמעט לחלוטין, עד שחדל להתקיים כמסגרת. חלק מהקצינים והחיילים המוסלמיים הצטרפו ל"צבא לבנון הערבי", ואילו החיילים והקצינים הנוצריים הצטרפו ברובם לכוחות הנוצריים, שפעלו בביירות ובהר הלבנון כמסגרת "הפלנגות" ו"הלאומים החופשיים". חלק גדול מהקצינים והחיילים ששירתו בצבא העדיפו לפרוש, ולא ליטול חלק לצד אף אחד מהכוחות הלוחמים במלחמת האזרחים. בדרום לבנון נוצרו מובלעות של נוצרים, שבהם התרכזו ופעלו בתמיכת ישראל חיילים וקצינים נוצריים תושבי האזור. חלק מצומצם של חיילים וקצינים (בעיקר נוצרים) נשאר כפוף למפקדת הצבא ולמטכ"ל, אשר המשיכו להתקיים כפונקציות רשמיות, אך ללא כל משמעות וסמכויות בפועל. כוח זה היה למראית עין ניטרלי, אך אנשיו נטלו למעשה חלק בלחימה לצד הכוחות הנוצריים.

בשטח נוצרי למעשה שתי מסגרות צבאיות עיקריות: הנוצרים מצד אחד, ו"הצבא הלבנוני הערבי" מצד שני. למסגרת אלה הצטרפה מסגרת שלישית — "חלוצי צבא לבנון" — שהוקמה ופעלה בחסות הסורים במקביל לפלישתם ללבנון ביוני 1976.⁵

את המצב בשטח בחודש מרס 1976 סיכם אדוארד שאאב, עורכו של עיתון ביירותי, באורח הבא: "אנהנו נה עם שלושה צבאות, שני כוחות משטרה, עשרים ושתיים מיליציות, ארבעים ושתיים מפלגות, תשעה ארגונים פלסטיניים, ארבע תחנות רדיו ושתי תחנות טלביזיה".⁶

והעיר, שבהם התמקדה הלחימה. באותם ימים החלו להגיע ידיעות ראשונות על פילוג הצבא. ב-29 בינואר הודיע סגן אחמד אל-חטיב על הקמת "צבא לבנון הערבי". בראיון עמו הצביע על הסיבות שהניעו אותו לקראת צעד זה: "הסיבות שהביאו את הקצינים והחיילים האלה לעזוב את השירות קשורות במדיניות השלטת בצבא, המביאה לכך שמוסד לאומי זה מופיע כאילו הוא משרת קבוצה אחת של לבנונים, ולא את כל העם הלבנוני. בניית צבא לבנוני שהוא מצד אחד רחוק מפוליטיקה ומצד שני רחוק מעדתיות — היא מטרה שאליה שואפות המפקדות הלאומיות העוסקות בהבטחת הפתרון הפוליטי למשבר... זה לא היה צבא במובן האמיתי של המלה המגן על האדמה, העם והכבוד".

הממשלה הלבנונית, שעמדה חסרת אונים נוכח העריקות, החליטה ב-21 בפברואר, שהחיילים שערקו מהצבא יוכלו לחזור ליחידותיהם עד 1 במרס. בתגובה לכך הודיע סגן חטיב, כי אינו מעוניין לחזור לצבא, וכי הוא דורש שינוי מוחלט של השיטה הפוליטית. ארכות נוספות שניתנו על-ידי הממשלה לא הביאו אף הן לתיקון המצב.

הקרבנות שהתנהלו במהלך פברואר הסתיימו ללא הכרעה, אך הביאו לשינוי משמעותי במערך הכוחות בלבנון. הצבא שהחל מתפורר, והקמתו של "צבא לבנון הערבי" ככוח צבאי סדיר של עריקים המופעל על-ידי הפת"ח — הביאו לשינוי במערך הכוחות.

ב-10 במרס החל צבאו של אל-חטיב להשתלט על קסרקטינים בדרום לבנון ובאזור טריפולי. היחידות הנאמנות לשל-טון קיבלו הוראה להתנגד למתמרדים אף בכוח הנשק. המרירות, העריקות, החטיית פות והירי נמשכו, וקצב התפוררות הצבא הואץ. ב-10 במרס עשה מפקד הצבא הגנרל חנא סעיד ניסיון נוסף להחזיר את הגלגל אחורנית. הוא הודיע על חנינה לכל העריקים, אך גם הודעה זו לא הועילה.

ב-11 במרס חלה מעין התמרדות נגד השלטון. האלוף עזיז אל-אחדב, מפקד האזור הצבאי של ביירות, ביצע הפיכה מוזרה. בראש קבוצה קטנה של קצינים בני עדות שונות הוא השתלט על תחנת השידור, ובמסיבת עיתונאים העלה 13 דרישות, שעיקרן התפוררות הממשלה והנשיא תוך 24 שעות. הוא הכריז על עצמו כמושל צבאי זמני. כשהוא מלווה בתמיכת גורמים שונים, כולל צבאו של אל-חטיב (שהסכים ב-15 במרס על

בית מפקדיו נוצריים, תתפרש בהכרח על-ידי המחבלים והשמאל המוסלמי כתגבורת לכוחות "הפלנגות" ולא כחיץ בין הצדדים. זמן קצר לאחר מכן קבעו ראשי הממשלה והמנהיגות המוסלמית, כי יש להעניש את מפקד הצבא על הפעלת חיל-האוויר. כראמי טען, שהצבא פעל בניגוד לחוקה, כשלא ציית להוראת שר-ההגנה. לעומתו פרסם הנשיא פרנז-גייה ברבים איגרת ששיגר למפקד הצבא, שבה ציין כי המפקד אכן ביצע את המוטל עליו.

מוטו של חיל-האוויר הופעלו כתגובה על תקיפה של שיירה צבאית לבנונית על-ידי המחבלים, אבל המוסלמים פירשו זאת כהתערבות צבאית שנועדה להקל על מצוקת הנוצרים בדאמור, ולהכשיר דרך לביצוע תכנית משותפת של הנשיא פראנגייה ושר-הפנים כאמיל שמעון לערב את הצבא בקרבות. לדברי המחבלים השתתף הצבא בדאמור באופן פעיל לצד הנוצרים. אבו מוסא, ממפקדי המחבלים טען כי: "הצבא התערב באזורים שונים לצד הכוחות הבלדניים, שאם לא כן של מי היו כלי הרכב והשריון שהפגזו את אזור חוש אל עמארא... של מי היו גודדי הקומנדו שהוצנחו בגשר דאמור?... הצבא התערב במישרין".³ כעקבות תקרית זו ובלחץ המנהיגות המוסלמית חזר ראש-הממשלה כראמי על תגובתו משנת 1969 והתפטר.

ב-22 בינואר שוב הופעל חיל-האוויר נגד מטרת מוסלמית בסעדיאת, לאחר שאלה תקפו מחנות צבא. הייתה זו הפעלתו האחרונה של חיל-האוויר הלבנוני במסגרת מלחמת האזרחים. (להוציא טיסות סיור של מספר מטוסי האנטר ביוני 1976, שנועדו רק להפגין נוכחות). פעולות חיל-האוויר בדאמור, ובסעדיאת גרמו לזעזוע בשורות החיל, על אף היקפן המוגבל, וכעקבות זאת נוצרה הסכמה שבשתיקה, להימנע מהשימוש בחיל-האוויר במלחמת האזרחים. מעבר לסיבות הפוליטיות נבעה השבתת החיל גם ממניעים צבאיים טהורים, ביניהם:⁴

א. מיקומם של שדות התעופה קליעת, ריאק וביירות בטווח הארטילריה של כל הצדדים המעורבים בלחימה, גורם שמנע שימוש חופשי בחיל-האוויר.

ב. היעדר דירים להגנת המטוסים בשדות התעופה. גורם שחשף אותם לסכנת השמדה על הקרקע.

ג. רמת האימון הנמוכה של הטייסים הלבנוניים ורמת האחזקה הנמוכה של מטוסייהם גרמו לצמצום יכולתם לפעול בצורה משמעותית בשטחי ההר, היער

שאריות של "הצבא הלבנוני הערבי" הרחיבו את המאחז הצבאי העצמאי שלהם בדרום לבנון ובביירות הן בכוחות והן באמצעי לחימה.

סיכום

במהלך מעורבותו במלחמת האזרחים ספג הצבא הלבנוני מכה קשה. ליכודו הפנימי לא עמד במבחן, מפקדיו וחיליו התלבטו בין הנאמנויות השונות, כאשר "כל אחד תלוי בעדתו או במנהיג הפוליטי שלו, בסביבתו הגיאוגרפית או בנאמנות לדרג שלו". בהיעדר גורם פיקודי סמכותי, ובמצב שבו הריב בנושא הסמכה ויות על מתן הוראות להפעלת הצבא הוא שאפיין את הדרג הפוליטי – פנו אנשי הצבא איש איש לדרך, ותחת להוות משען למשטר הלך הצבא הלבנוני והתפורר.

גם הניסיונות האחרונים לשיקום נתק- לים בבעיות דומות. הצבא הלבנוני נותר קטן, מפורר ושביי בסבך האילוצים הפוליטיים והבעיות הבינ-עדתיות, המקשים ומכבידים על שיקומו ובנייתו מחדש.

יצוין, כי יחידות הצבא הלבנוני, אשר היו פרוסות בשטחים שבהם פעל צה"ל במסגרת מבצע "שלום הגליל", נשארו במחנות הקבע שלהן מבלי לבצע פעילות כלשהי הקשורה למהלכי כוחותינו. יחידות אלה כמעט ואינן מתאמנות, וכל תפקידן הוא – להפגין נוכחות ולשמור על מחנות הקבע במרחב.

נראה כי גם עתה אין בידי הממשל הקיים או בידי גורם אחר כלשהו מפתח להפעלתו של הצבא הלבנוני בדרך אשר תבטיח את ביטחונה הפנימי של המדינה, ויחד עם זאת תערוך לשלמות כוח המגן שלה.

צבאי לבנוני נשלח לדרום לבנון במטרה לממש את הריבונות הלבנונית באזור ולסייע לכוח יוניפיל הפועל שם. ניסיון זה נתקל בעיכובים ובמכשלות. בסופו של דבר הוצבו באזור הדרום כוחות צבא קטנים, אך אלה סייעו רק במעט להשלת ביטחון הפנים בשטח ולמימוש הריבונות הלבנונית על האזור.

הצעדים העיקריים שבהם שולב הכוח הצבאי היו פעולות שהתבצעו בשיתוף עם "כוחות ההרתעה" הסוריים בלבנון, ולאחרונה גם בלעדיהם. הפעולות כללו איש מחסומים, וכן שמירה על אזורים חיוניים, על אזורי מפתח (בעיקר בשטח ביירות, באזורי "המיליציות" ממזרח לעיר ובהר הלבנון), ועל מספר מוקדים באזור ההר ובבקעא.

סמוך למבצע "שלום הגליל" מנה הצבא הלבנוני כ-20 אלף חייל, ומדי פעם הוטלו עליו משימות נוספות של אבטחת הסדר והביטחון הפנימי, במיוחד בערים השונות שמהן התפנה הכוח הסורי. השפעתם הרבה של האילוצים המדיניים ובעיות האיוון העדתי על הרכבו הפנימי של הצבא ועל סגל הפיקוד שלו לא פסקו, ואלה ממשיכים להיות מכשלה עיקרית לניסיונות לזרו את תהליך הבנייה מחדש. במקביל ניתן הד רב למגמה לרכוש אמצעי לחימה מסוגים שונים כדי לאפשר הקמתן של מסגרות צבאיות שונות.

הצבא הלבנוני, שנועד לכלול מספר מסגרות חטיבתיות של חיילי חי"ר, רכש אמצעי לחימה מהמערב, ביניהם בעיקר נגמ"שים, שריוניות, תותחים ומשגרים נ"ט. במקביל נרמז על כוונת הצבא לרכוש גם טנקים, הן חדשים כמו הא.מ.ק.ס. 30- הצרפתי והן ישנים כמו א.מ.ק.ס. 13- ור"מ 48 האמריקני. רכש זה נועד להשלים את המצאי הדל של טנקים ישנים, הנמצאים עתה ברשות הצבא. בצד קליטת הרכש הופעלו גם מערכות ההדרכה והאימונים, נפתחו קורסים שונים, ומתנהלים אימונים של יחידות החי"ר, היחידות הממוכנות, התותחנים, יחידות הנ"ט וכוחות חיל-האוויר.

הצבא הלבנוני המשיך בצעדי שיקום חלקיים לצד כל אותם גורמים צבאיים וצבאיים למחצה הממשיכים לקיים נוכחות בלבנון. הצבא הסורי – שהמשיך עד למבצע "שלום הגליל" לקיים נוכחות כ"צבא הרתעה" באזורי ביירות, טריפולי והר הלבנון – ריכז את עיקר כוחו למשימות צבאיות בבקעא. "המיליציות" הרחיבו את פעילותן הצבאית והתבססו בגזרותיהן, תוך שהן מכינות עצמן לימים קשים. כוחות המחבלים, שכללו גם

צבא לבנון מאז מלחמת האזרחים – המאמץ לשקמו

עם תום מלחמת האזרחים החל משטרו של הנשיא סרכיס במאמץ לשקם את המדינה הלבנונית, ובתוך כך גם את הצבא – הסמל המובהק לריבונות המדינה ולסמכות הממשל המרכזי. שיקום הצבא הפך להיות אחת מבעיות היסוד, אשר להן ביקש הממשל החדש למצוא פיתרון. (וזאת לצד בעיות אחרות ובכללן: מערכת היחסים הבינעדתיים, יחסי לבנון והפלסטינים, יחסי לבנון וסוריה, שיקום הכלכלה ומערכות ממשל אחרות.) הממשל הלבנוני הציב לעצמו את ארגון הצבא ושיקומו כמטרה מרכזית, מאחר שגורם זה נתפס כתנאי יסוד לפתרון המשבר במדינה. שוב עלה נושא "חוק ההגנה", ובמסגרתו הוצבו יעדים של כינון גיוס חובה, הגדלת הצבא תוך מספר שנים עד לכ-40 אלף חייל, ושילוב יחידות הצבא במשימות ביטחון שונות ברחבי המדינה.⁷

שיקום הצבא זכה לעידוד גם מצד הסורי, אשר ראו בקימום הצבא גורם חיוני העשוי לסייע להם בשיקום סמכותו של הממשל המרכזי בלבנון. כמו כן שאפו הסורים לערב את הצבא במשימות ביטחוניות, ובכך לשחרר אולי חלקים מצבאם שבלבנון למשימות אחרות, כמו הגנת סוריה ומשטרה.

על אף הרגיעה היחסית ששררה בלב-נון במישור ביטחון הפנים מסוף שנת 1976 (להוציא את שרשרת האירועים במהלך 1978 בין המיליציות הנוצריות והסורים, מבצע ליטאני ואירועי זחלה), מתבצע השיקום בתהליך איטי למדי, כשהוא מתרכז בעיקר בהגדלת מסגרות קליטת רכש ממקורות שונים, והרחבה חלקית של המשימות. לתהליך השיקום קדמו סדרת מינויים חדשה (בעיקר במטה הכללי הלבנוני) והפעלה מצומצמת של מערכת ההדרכה. כמו כן שולב במסגרות החדשות של הצבא גרעין של "חלוצי צבא לבנון".

צעדים נוספים שנערכו כללו שינויים ארגוניים של מפקדת הצבא, ובתוך כך גם הגדלת סמכויות מפקד הצבא וצמצום סמכויות הרמטכ"ל. צמצום הבסיס הבינ-ערבי של "כוחות ההרתעה" והעמדתם על טהרת החיילים הסוריים, ופינוי חלק מיחידות הצבא הסורי החונה בלבנון – הביאו להטלת משימות ביטחוניות נוספות על הצבא הלבנוני המתחדש ולהרחבת משימותיו.

ניסיון לשלב את הצבא במשימה רצינית נעשה במהלך יולי-אוגוסט 1978. כוח

הערות

1. הנסיבות והנתונים המספריים מבוססים על ביטאון הפלנגות הנוצריות "אל עמל" מ"ז באוגוסט 1975.
2. "הסכם קהיר" נועד לקבוע הסדרים לגבי אופי הפעילות ואזורי הפריסה של ארגוני המחבלים בלבנון.
3. עפ"י העיתון "פלסטין אלתזרה" מ"ז בפברואר 1976.
4. עפ"י הפרשן הצבאי הית'ם אלאיובי, כפי שפורסמו בביטאון "אל אסבוע אלערבי" ב"4 באוקטובר 1976.
5. ראה מאמרי: "הפלישה הסורית ללבנון – מהלכים צבאיים כמכשיר מדיני", "מערכות" 256, יוני 1977, עמ' 7-16.
6. Current History 1,77 p. 2.
7. החוק אושר במרס 1979, אך ביצועו סעיפיו ובעיקר נושא גיוס החובה נדחה בינתיים למועד בלתי מוגדר.